

RUIEN ROSALINDE

VAN PREHISTORISCH KAMPEMENT TOT ROMEINSE NEDERZETTING

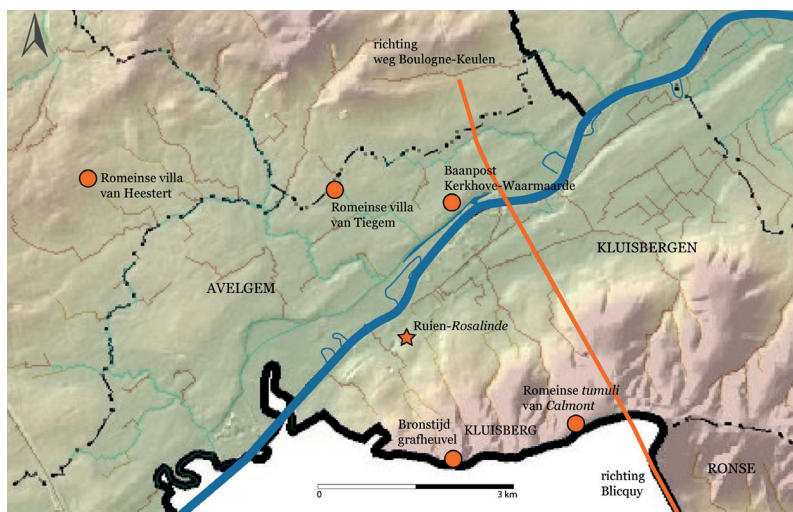
ARCHEOLOGIE
BROCHURE 9

Inleiding

Naar aanleiding van de aanleg van de woonverkaveling Rosalinde vond er archeologisch onderzoek plaats te Ruien. De opgravingen situeren zich tussen de kerk van Ruien en de Schelde. Reeds tijdens het onderzoek bleken de resultaten veelbelovend. Inmiddels konden de archeologen, natuurwetenschappers en conservators hun werk en onderzoek definitief afronden. Het resultaat is een bijzonder boeiend en leerrijk verhaal over 13 000 jaar bewoningsgeschiedenis langs de Schelde.

Daarbij springen twee verhalen in het oog. Eerst is er het verhaal van een groep jagers-verzamelaars uit de laatste ijstijd die deze plek uitkoos om even uit te rusten tijdens hun lange doortocht. Daarnaast zet de brochure een tweede markante vindplaats in de kijker: een Romeinse nederzetting die hier zo een 2000 jaar geleden werd gebouwd.

Ligging van de opgraving en de voornaamste archeologische vindplaatsen in de onmiddellijke omgeving.

Foto © B. Stichelbaut, UGent.

De Scheldevallei : aantrekkingspool voor mens en dier vanaf de prehistorie

Dat de opgraving veel aan het licht bracht hoeft op zich niet te verwonderen. De regio gaf in het verleden reeds verschillende interessante vindplaatsen prijs. Tot de oudste vondsten behoort een collectie bewerkte vuurstenen, gevonden op de toppen van de nabijgelegen Kluisberg. De stenen dateren uit een lang verleden en werden vervaardigd door onze verre neven, de Neanderthalers. Op deze getuigenheuvel prijken eveneens verschillende grafheuvels uit de bronstijd en de Romeinse periode en zijn er niet minder dan drie Keltische muntschatten ontdekt.

Gedurende de Romeinse periode kent deze streek een absolute bloeiperiode. Naast verschillende nieuwe kleine nederzettingen, wordt het landschap bezaaid met grote prestigieuze landbouwbedrijven of zogenaamde 'villae'. Opgravingen op dit soort domeinen tonen aan dat de toenmalige eigenaars, vaak legerveteranen die bij het afzwaaien een stuk grond verwierven, in grote rijkdom leefden. Dergelijke villae vinden we terug in Tiegem en Heestert.

Goederen uit de rijke omliggende landbouwregio werden in de Romeinse periode onder meer ingezameld in het nabijgelegen Kerkhove. Vandaaruit werden ze verder getransporteerd over water of over land. Een belangrijke Romeinse handelsweg lag immers vlakbij. Op het onderzoeksterrein zelf ten slotte, leverden veldprospecties in het verleden een concentratie van Romeins bouw- en schervenmateriaal op, waardoor op voorhand het vermoeden rees dat ook hier ooit een Romeinse site verborgen lag ...

Romeins luxe-aardewerk uit Kerkhove © Vobow

37

34

36

35

Detail van een prehistorische haardplaats tijdens het vrijleggen, met daartussen vuurstenen objecten, die op de foto aangeduid zijn met witte cijfers.

Een prehistorisch kampement uit de laatste ijstijd te Ruien

Zo'n 13 000 jaar geleden sloegen jagers-verzamelaars hier hun tenten op, op een zandige opduiking langsheen de Schelde. Het klimaat is er dan ijzig koud. We situeren ons op het einde van de laatste ijstijd, wanneer een laatste golf van extreme koude onze gebieden teistert. De mensen toen trokken rond met al hun bezittingen en leefden in tentenkampen. Hun routes werden bepaald door deze van grote migrerende kudde (ren)dieren die ze volgden om te kunnen overleven.

De jagers-verzamelaars kozen te Ruien een plaats om even halt te houden. Ze maakten er een vuur en produceerden er werktuigen voor de jacht. Wellicht bewerkten ze er eveneens dierenhuiden. Enkele opvallende rode vlekken rond de haardplaats doen vermoeden dat ze hierbij okerpigment gebruikten.

Waarom hier een kampement?

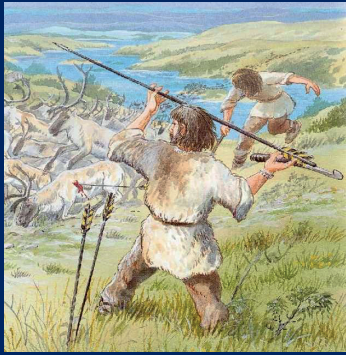
De foto toont hoe Ruien er zo'n 13 000 jaar geleden, naar het einde van de laatste ijstijd toe, moet hebben uitgezien. De bewoners van het prehistorisch kampement volgden migrerende kuddes voor de jacht. Op die manier konden ze overleven in een ijzig koud klimaat. Door de nabijheid van de getuigenheuvels van de Vlaamse Ardennen, zoals de Kluisberg, is de Scheldevallei vrij smal te Ruien. In de prehistorie moet deze natuurlijke flessenhals tussen rivier en heuvel ongetwijfeld een ideaal jachtgebied gevormd hebben voor de rondtrekkende jagers-verzamelaars. (foto © secretearth.com)

De kampbewoners kaptten hun werktuigen uit vuursteen of 'silex'. De 'vloer' van het kamp lag er mee bezaaid. Ook in Ruien was dit het geval. Enkele concentraties van honderd tot duizenden fragmenten vuursteen tonen ons precies de locaties waar deze activiteiten plaatsvonden. Doordat de vindplaats snel is afgedekt door een pakket leem, is ze zeer goed bewaard gebleven. Alles ligt nog nagenoeg op de plaats, waar het 13 000 jaar is achtergelaten.

Het prehistorische loopvlak wordt systematisch ingezameld en uitgezeefd om zelfs de allerkleinste fragmenten vuursteen niet te missen.

Hoewel de jagers in Ruien de meeste werktuigen meenamen, leveren de afgebroken resten vuursteen en enkele achtergelaten werktuigen ons een schat van informatie op. De manier waarop mensen vuursteen bewerkten veranderde doorheen de tijd. Het bestuderen ervan levert onrechtstreeks informatie aan over wie deze mensen waren en wanneer en hoe ze leefden. Afgedekte vindplaatsen uit deze periode zijn bijzonder zeldzaam en zijn in de regio van de Vlaamse Ardennen nog nooit eerder tijdens een opgraving aangetroffen.

De Ahrensburgcultuur

De opgraving maakte het mogelijk om de bewoners van het kamp aan een specifieke 'cultuur' toe te schrijven. Een 'cultuur' van een groep mensen kan herkend worden op basis van hun materiële resten. In dit geval is dat de manier waarop men stenen werktuigen vervaardigde en de grondstoffen die ze daarvoor hebben gebruikt. De vondsten uit Ruijn bleken duidelijke parallellen te vertonen met het zogenaamde Ahrensburgiaan, een cultuurgroep uit Noord-Europa, die voor Vlaanderen nagenoeg ongekend is.

Deze groep is een verzamelnaam voor rendierjagers die vooral in Noord-Nederland, Noord-Duitsland en Zuid-Scandinavië leefden, met uitlopers tot in de Maasvallei. Ruijn, vrij zuidelijk gesitueerd ten aanzien van het archeologisch kerngebied, is wellicht bezocht omdat het klimaat in bepaalde periodes aan het eind van de ijstijd zo koud was, dat de groepen jagersverzamelers genoodzaakt waren meer zuidwaarts te trekken. (Tekening © G. Tosello)

Een prehistorische haardplaats verschijnt na 13 000 jaar afgedekt te zijn, terug aan het oppervlak.

Een restant van een knol vuursteen waaruit werktuigen zijn gemaakt te Ruijn.

Tussen een lokale vuursteensoort bevindt zich ook silex afkomstig uit het Duitse Rijngebied (chalcedoon). Het is een bewijs dat deze groepen mensen voortdurend in beweging waren.

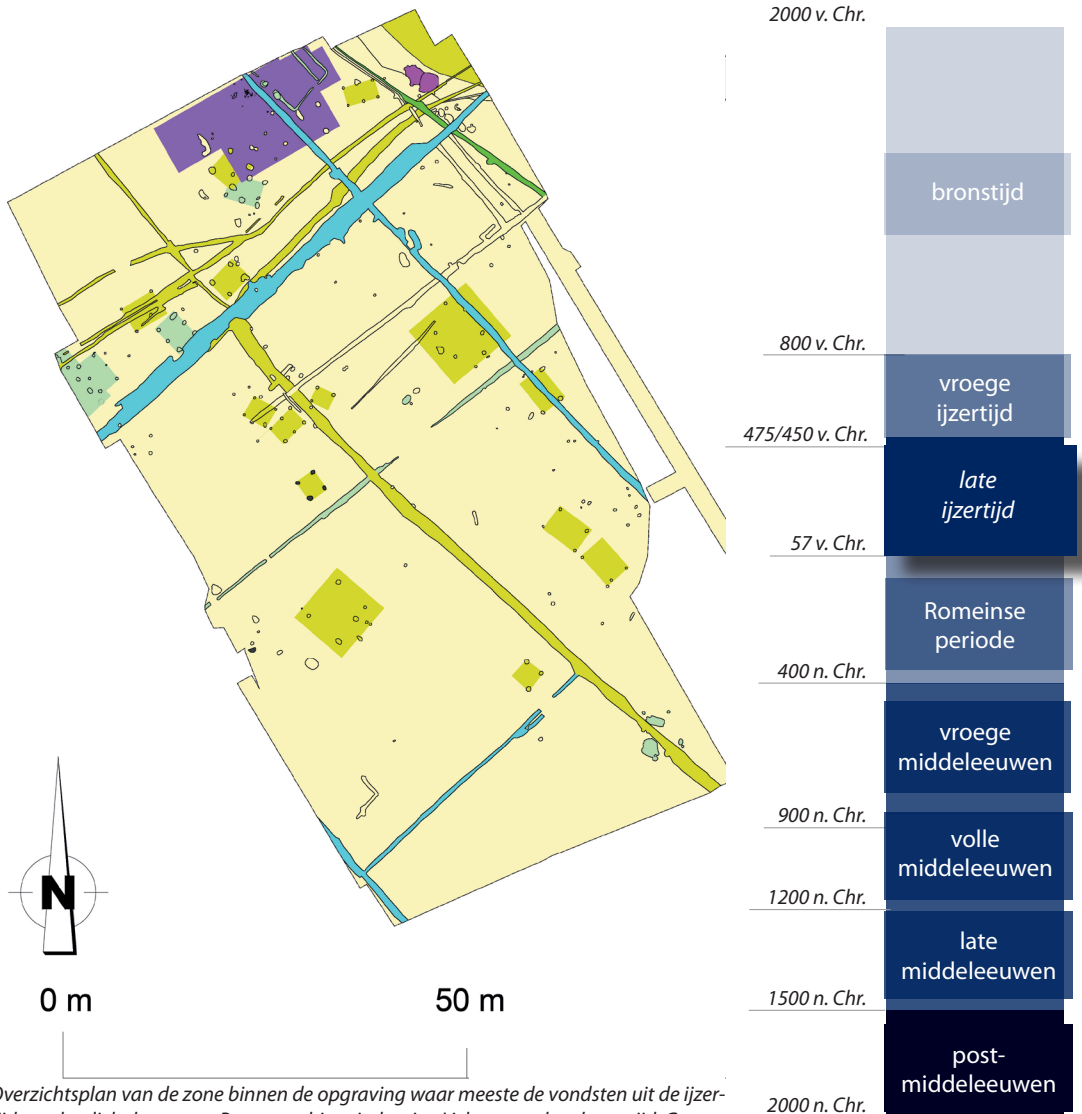
Een grote kom uit de late ijzertijd uit Ruien. © Dirk Wollaert.

Visualisatie door de medewerkers van SOLVA van een huis uit de late ijzertijd. De medewerkers staan op de plaatsen waar de houten palen stonden.

Een druk bewoonde Scheldevallei vanaf de late ijzertijd

Vanaf de late ijzertijd (meer bepaald tussen 200 tot 50 vóór onze jaartelling) wordt het landschap langsheen de Schelde intensief in gebruik genomen en georganiseerd tot akkerland en weiland, opgedeeld in diverse percelen. De mensen leven er in erven met houten woonhuizen. De huizen zijn opgetrokken volgens een traditie die qua type goed gekend is in een wijde regio van Noord-Frankrijk tot Bohemen, maar meer noordelijk zoals in onze streken, nog niet werd vastgesteld. Dit is een interessant gegeven, omdat het erop kan wijzen dat de zuidelijke leemgronden van Vlaanderen in deze periode cultureel-economisch gezien mogelijks meer aansluiten bij zuidelijke cultuurgroepen, eerder dan bij de meer noordelijk gelegen zandgronden van Vlaanderen en Nederland.

Overzichtplan van de zone binnen de opgraving waar meeste de vondsten uit de ijzertijd aan het licht kwamen. Paars : prehistorische site. Lichtpaars : late bronstijd. Groen : vroege ijzertijd. Geel : late ijzertijd. Blauw : Romeins. De gekleurde rechthoeken en vierkanten duiden gebouwen aan.

10-RM-RL
ZONE 3
D3 04 2014
SPOR: 545 394 45
COUPE

Detail van een Romeinse weg te Ruien. Er werden lokale zandstenen gebruikt voor de fundering van de weg.

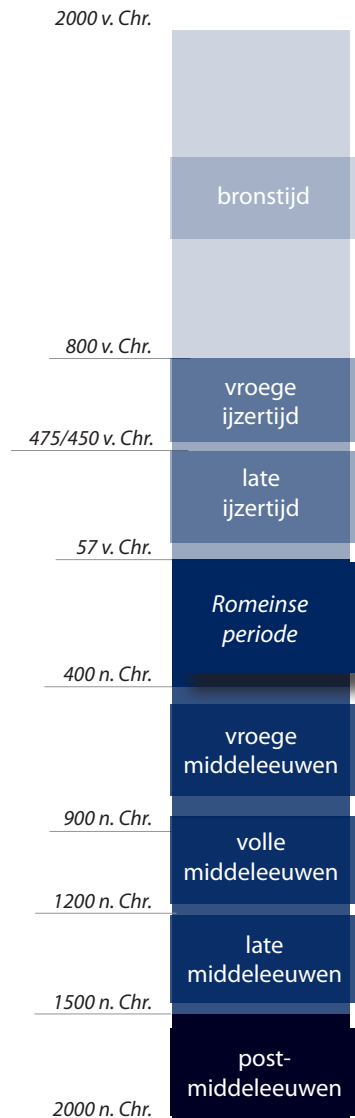
Romeins Ruien

Het cultuurlandschap dat in de late ijzertijd in Ruien tot stand kwam, wordt in de daaropvolgende Romeinse periode verder ontwikkeld. Op de hoger gelegen gronden van de opgraving, nabij de huidige kerk van Ruien, zijn talrijke sporen van bewoning uit de Romeinse periode aangetroffen. De restanten van houtbouwconstructies, wegen, grote leemwinningskuilen, greppels en grachten zijn in kaart gebracht. Hoewel de meeste vondsten eerder in de vroeg-Romeinse periode thuis horen (vooral eerste eeuw na Chr.), is er zeker nog bewoning geweest tot in de tweede of begin derde eeuw na Chr. Er kunnen vijf bewoningsfasen binnen de Romeinse periode onderscheiden worden.

De oudste fase is een klein erf, dat dateert uit de periode net vóór of rond de Romeinse verovering rond 57 vóór Chr. Vanaf de eerste helft van de eerste eeuw na Chr. worden de eerste tekenen van Romeinse invloed op het terrein duidelijk merkbaar. Met de bestaande hoeve wordt geen rekening meer gehouden en het land wordt systematisch opgedeeld in nieuwe kavels en percelen.

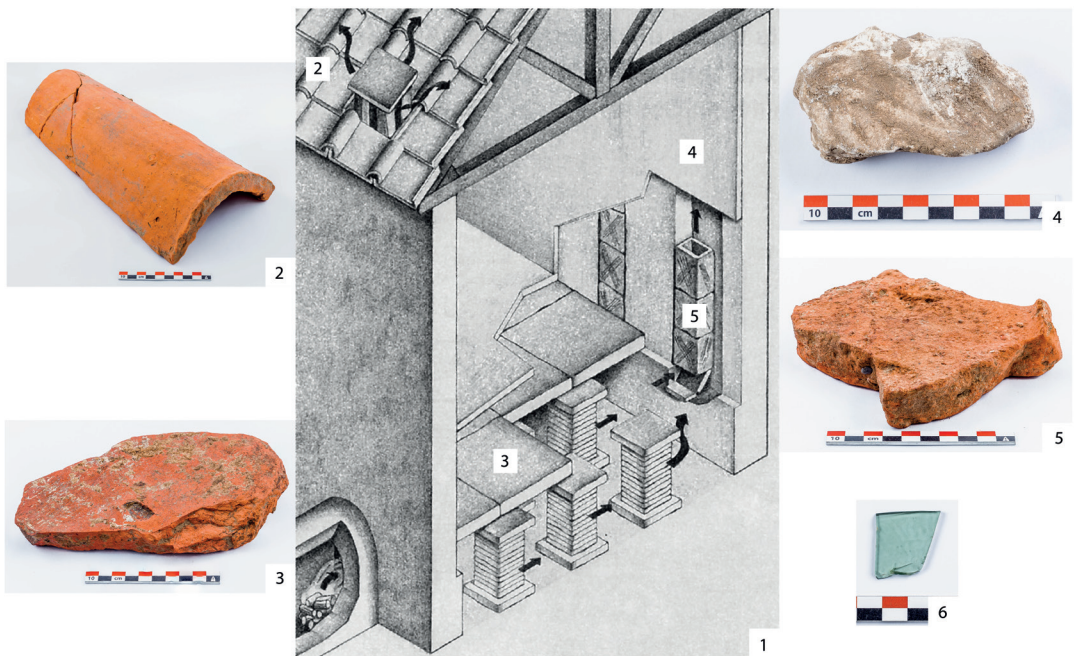
Opmerkelijk is dat bepaalde kavels vanaf dan uitgezet zijn op basis van Romeinse lengtematen, wat getuigt van een sterke Romeinse invloedssfeer. Zo meet één aangetroffen perceel exact 100 op 140 'Romeinse voet' (29,57 cm). Dit soort standaardafmetingen werd nagenoeg nooit gehanteerd op lokale inheemse nederzettingen. De bewoners legden de nederzetting te Ruien zorgvuldig en planmatig aan, waarbij de huizen haaks op de weg stonden. Dit type van bewoning doet sterk denken aan deze die gekend is in de Romeinse *vici*. Dit waren centra binnen landelijke gebieden waar handels-, administratieve en religieuze activiteiten plaatsvonden.

Voor elke generatie werd een nieuw huis gebouwd. Zo is binnen één perceel een evolutie te zien binnen de types van huizen. Alle huizen waren wel uit hout gemaakt. De bewoning op dit perceel eindigde rond 135 na Chr. Tot rond 170 na Chr. blijft het stil op deze terreinen. Dit is op zich niet verwonderlijk. Onze streken werden dan geteisterd door een crisisperiode waarvoor onder meer een pestepidemie en een reeks gewelddadige Germaanse invallen verantwoordelijk zijn. Ongetwijfeld zullen de gebieden die gemakkelijk toegankelijk waren, zoals rivier valleien en de aangrenzende landbouwgebieden, hier vrij direct mee geconfronteerd zijn.

Na 170 na Chr. begonnen de bewoners met de bouw van een nieuwe nederzetting, meer naar het oosten toe, buiten het opgravingsterrein. De bewoners gebruiken een gracht aan de rand van de bewoning om hun nederzettingsafval in te storten. Deze vonden de archeologen nog net binnen de grenzen van de opgraving. In deze zone vonden ze ook aanwijzingen voor een gebouw met vloerverwarming, vensters, bepleisterde wanden en een pannendak in de onmiddellijke omgeving. Dit type van huizen stond in schril contrast met de huizen van de lokale boeren. Ze worden door de archeologen dan ook meestal gekoppeld aan huizen van *vici*, *villae* of administratieve centra. De mensen die hier ooit afval storten in deze gracht kunnen dan mogelijk toebehoort hebben aan een dergelijk domein.

De laatste fase van de Romeinse bewoning eindigt rond het midden van de derde eeuw. Het is pas rond 700-900 na Chr., in de vroege middeleeuwen, dat na een lange onderbreking de site opnieuw bewoond wordt.

Doorsnede van een Romeins gebouw met vloerverwarmingssysteem (in het latijn 'hypocaustum') (1) (© historum.com), geïllustreerd met vondsten uit Ruien : 2. dakpan (in het latijn 'imbrex') 3. vloertegel 4. pleisterwerk 5. verwarmingsbuis (n het latijn 'tubulus') 6. vensterglas.

Landbouwactiviteiten in de Romeinse periode

Rond de nederzetting werden de gronden ingericht als landbouwgebied. Aan de hand van goed bewaarde plantenresten konden wetenschappers het landschap van de site te Ruien uit de eerste eeuw van onze jaartelling reconstrueren. Het gaat om pollen, zaden en vruchten, die gedurende eeuwen bewaard bleven in natte omstandigheden, zoals in een Romeinse waterput of in diepe kuilen, waarvan de bodem permanent onder de grondwatertafel lag.

Overzichtplan van een Romeins perceel binnen de opgraving. Hierbinnen kon de evolutie van gebouwtypes gedurende verschillende generaties worden afgelezen (ca. 40-60 tot 135 na Chr.). 1-2. Romeinse wegen 3. Perceel met langdurige bewoning 4. Waterput.

De rechthoeken binnen het groengekleurde perceel zijn reconstructies van de gebouwen op basis van de opgravingsplannen.

Foto tijdens het terreinonderzoek van de Romeinse bewoning. Ter hoogte van elke gegraven put stond in de Romeinse periode een paal die onderdeel uitmaakte van een gebouw.

Natuurwetenschappers schetsen op deze plaats een open landschap dat bestaat uit akker- en graslanden met hooguit hier en daar wat bomen, waaronder wilg. De bewoners teelden er in de Romeinse periode emmertarwe en gerst, en mogelijk ook spelt. Voor graanteelt gebruikten de boeren vermoedelijk geïmporteerd zaaigoed uit meer zuidelijk gelegen gebieden. Een zaadje van vlas wijst op de mogelijkheid dat ze naast graansoorten ook dit gewas verbouwden. Pollen van peulvruchten duiden op het kweken van een soort tuinboon. Andere akkers waren bestemd als grasland voor het vee.

Perfect bewaard gebleven wilgenbladeren uit een Romeinse waterput uit Ruien.

Een mogelijk landbouwwerktuig uit een Romeinse kuil (© Dirk Wollaert).

Romeinse veelbel uit Ruien (© Dirk Wollaert).

Eten en drinken bij de Romeinen

De bewoners van de Romeinse nederzetting te Ruin hebben toegang tot een wijdverspreid netwerk van handelsproducten. Zo bestond hun tafelgerei uit bekers, borden, kommen, schalen, kruiken en amforen, afkomstig uit pottenbakkersateliers verspreid over het Romeinse Rijk. Verschillende vondsten weerspiegelen het dagelijks leven van de bewoners. Weefgewichten maken duidelijk dat er op het domein (op kleine schaal) textielproductie plaats vond. Fragmenten van maalstenen getuigen van het verwerken van het graan tot meel. Zeven uit gebakken klei wijzen op het verwerken van melkproducten, al vanaf de late ijzertijd.

Aardewerk uit de jongste Romeinse bewoningsfase, waaronder luxe-aardewerk uit het Rijngebied en Noord-Frankrijk. Insteek: weefgewichten (© Dirk Wollaert)

Een opmerkelijke stempel

Op de foto is een stuk van een rand te zien van een grote voorraadpot, gevonden te Ruien. De pot was oorspronkelijk ca. 1 m hoog. De Latijnse naam van de pot is *dolium*. *Dolia* waren vaak ingegraven en werden gebruikt voor het langdurig bewaren van zowel vaste, huishoudelijke voedingswaren als voor het stockeren van vloeibare stoffen. Het type hier komt veel voor op diverse sites in Noord-Gallië gedurende de 1ste en de 2de eeuw na Chr. De gewoonte om dergelijke voorraadvaten te voorzien van een stempel is in Noord-Gallië eerder zeldzaam. We vermoeden dat de stempel te interpreteren is als een *ligatuur* of samenvoeging van twee letters, namelijk de "A" en de "T". Een mogelijke herkomst is een pottenbakkersatelier in Bergheim-Fliesteden, in de Keulse regio. Daar was een zeker *Ateus* aan het werk, die de potten voorzag van een stempel, die lijkt op deze van Ruien. Toch is het niet zeker of het effectief om een product van *Ateus* gaat dan wel om een pottenbakker die ze wou imiteren.

Foto © Dirk Wollaert

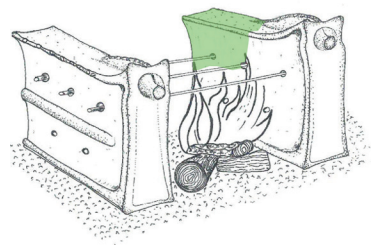
Rituele handelingen

Hoewel de toenmalige bewoners van de Romeinse nederzetting reeds tot een lang vervlogen verleden behoren, konden de archeologen toch nog een glimp opvangen van hun geloofswereld. Op sommige plaatsen zijn sporen van kleine rituele handelingen aangetroffen.

Zo vonden de archeologen in een aantal kuilen en greppels opzettelijk aan de grond toevertrouwde intacte potten. Ze zijn aan de aarde toevertrouwd op het kruispunt van grachten, op de hoekpunten van de erven en bij de opgave van een waterput. Het zijn symbolische markeerders van de grens tussen de bewoning en de buitenwereld en offers om 'verstoringen' van de ondergrond te compenseren. De aanleg van sommige woonhuizen in Ruien ging eveneens gepaard met de rituele begraving van objecten zoals glasparsels, wetstenen, vuurbokken en aardewerk.

Waar mensen leven, sterven ook mensen. Een aantal bewoners zijn begraven op het terrein. De graven te Ruien liggen verspreid en geïsoleerd van elkaar. In één geval lagen twee overledenen in een apart graf, maar naast elkaar. In deze periode werden de doden gecremeerd, waarna de nabestaanden de resten deponeerden in kuilen. Het begraven van de dode ging gepaard met bepaalde rituelen zoals bijvoorbeeld een dodenmaaltijd. Getuigen daarvan zijn de (fragmenten) van drank- en eetgerei die vaak gevonden worden in een graf. Dit was ook in Ruien het geval.

Reconstructie van een Romeinse haard.
Tekening © J. Angenon, UGent.

Links : Ritueel gedeponeerde vondsten in een Romeins gebouw. Boven : een hoekfragment van een haard, met rechts van de foto een reconstructie waarop in het groen staat aangegeven welk deel er in Ruijn is gevonden. Onder : wetsteen – glasparel – miniatuurpotje. De vondsten komen uit de funderingskuilen van het gebouw.
Foto © Dirk Wollaert.

Boven : potten uit Ruien die toevertrouwd werden aan de grond bij verschillende rituele handelingen (© Dirk Wollaert).

Een wetsteen ontdekt in een funderingskuil van een Romeins huis te Ruien.

Symbolische wetstenen

Wetstenen worden vaak aangetroffen in de funderingskuilen van Romeinse gebouwen. Ze symboliseren vruchtbaarheid. Met de slijpsteen wordt verwezen naar de zeis die geslepen wordt om het graan te oogsten. In Ruien zijn in twee gebouwen slijpstenen gevonden.

Colofon

Archeologiebrochure 9

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen te Ruien. Het onderzoek is uitgevoerd door SOLVA (3 campagnes in 2011, 2013 en 2014) in het kader van de realisatie van de woonverkaveling Rosalinde, in opdracht van de Gemeente Kluisbergen.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Meer lezen:

CHERRETTÉ B., VERBRUGGE A., DE GRAEVE A. & GUILLAUME V. 2012: Voorlopige resultaten van de opgravingscampagne 2011 te Kluisbergen-Rosalinde: "Portiekgebouwen" uit de late ijzertijd? (prov. Oost-Vlaanderen, België), *Lunula Archaeologia protohistorica* XX, 201-204.

CROMBÉ PH., SERGANT J., VERBRUGGE A., DE GRAEVE A., CHERRETTÉ B., MIKKELSEN J., CNUUDE V., DE KOCK T., HUISMAN H., VAN OS B., VAN STRYDONCK M., BOUDIN M. 2014: A Sealed flint knapping site from the Younger Dryas in the Scheld valley (Belgium) : Bridging the gap in human occupation at the Pleistocene Holocene transition in W-Europe. *Journal of Archaeological Science* 50, 420-439.

DE KOCK T., DUMON M., LANZON M., VERBRUGGE A., VAN RANST E., CROMBÉ PH. & CNUUDE V. 2015 : Mineralogical transformations in sandstone: a fingerprint for prehistorical heating of Palaeolithic hearth stones. *European Journal of Mineralogy* 27, 651-657.

PEDE R. & DESCHIETER J. 2014. Een opmerkelijk dolium te Ruien (Kluisbergen, O.-VI.), *Signa* 3,145-150.

VANDENDRIESSCHE H., PEDE R., KLINKENBORG S., VERBRUGGE A., MIKKELSEN J. H., SERGANT J., CHERRETTÉ B. & CROMBÉ P., 2015. Steentijdvondsten uit het zuiden van Oost-Vlaanderen: het neolithicum te Leeuwergem-Spelaan (gem. Zottegem) en Ruien-Rosalinde (gem. Kluisbergen, BE). *Notae Praehistoricae*, 35/2015 : 5-23.

VERBRUGGE A., DE GRAEVE A., GUILLAUME V., CHERRETTÉ B., SERGANT J. & CROMBÉ PH. 2012. Een afgedekte finaalpaleolithische site langs de Bovenschelde te Ruien "Rosalinde" (gem. Kluisbergen, O.VL., B): voorlopige resultaten. *Notae Praehistoricae*, 32/2012: 151-157

VERBRUGGE A., DE GRAEVE A. & CHERRETTÉ B. 2010: Ruien-Rosalinde. Archeologisch vooronderzoek. *SOLVA Archeologie-rapport* 16, Erembodegem.

Download de SOLVA-Archeologierapporten via <http://www.so-lva.be>

Volg ons op Facebook

D/2016/12.857/3

Coverfoto © Dirk Wollaert

Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:

Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA

Joseph Cardijnstraat 60

9420 Erpe-Mere

archeologie@so-lva.be